

Мястото на България в “Изследване на културните ценности в Европа”

Юлиана Попова

The Place of Bulgaria in European Value Survey: This paper presents cross-cultural interpretation of the data obtained through Eurobarometer survey on cultural values in Europe – 2007. A special focus of the study is put on the analysis of the Bulgarian data in the context of Bulgarian accession to the European Union. The dominant Bulgarian cultural values are discussed on the basis of well-known cultural patterns and clusters of cultural orientations. In addition empirical data from “European Value Survey – Fourth Wave, 2008” are used for the argumentations of some theses in the study.

Key words: Eurobarometer survey on cultural values in Europe, European Value Survey – Fourth Wave

ВЪВЕДЕНИЕ

Сред актуалните въпроси, които са във фокуса на общественото внимание след приемането на България в ЕС, са и тези как нашата страна се вписва в културната карта на Европа и доколко българското общество подкрепя доминиращите европейски ценности и стандартите за равнопоставен и толерантен интеркултурен диалог.

Отговор на тези въпроси дава изследване на Евробарометър за културата и ценностите в Европа, проведено от TNS Opinion & Social Network, което включва интервюиране на 26755 граждани от 27-те страни-членки на ЕС в периода 14 февруари – 18 март 2007г. Проучването си поставя следните цели:

- открояване на доминиращите социални представи за културата и детерминиране на нейната важност за европейските граждани;
- идентифициране на бариерите за достъп до културни ценности и проучване ролята на Интернет в културния обмен;
- идентифициране на двигателите и действащите лица в развитието на кроскултурните контакти в Европа;
- проучване влиянието на глобализацията върху европейската култура;
- идентифициране на ключовите европейски ценности и др. (European Commission, September 2007 - Eurobarometer survey on Cultural values http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/culture/barometer_en.pdf)

ИЗЛОЖЕНИЕ

Настоящият доклад анализира данните за България от това проучване, като ги коментира в кроскултурна съпоставителна перспектива. В подкрепа на някои от изложените тези се цитират и резултатите от “Европейско изследване на ценностите – четвърта вълна”, проведено през 2008 г. (http://bsa-bg.org/documents/evs_2008_press_release.pdf)

На въпроса “Колко е важна културата лично за вас” в изследването от 2007г. **66 % от интервюираните българи** изтъкват нейната персонална значимост. Сам по себе си този процент е достатъчно висок, за да направим извода, че нашите сънародници се отнасят с внимание и интерес към културните факти и събития и търсят досега с тях. Но на фона на преобладаващите количествени стойности за някои други европейски страни, този процент не изглежда толкова задоволителен. В челото на класацията с най-висока персонална значимост на културата за индивидите са Полша – 92 %, Кипър – 91 %, Франция и Италия – 88 %. Малко преди България е Румъния с 67 %, а в дъното на класацията е Австрия с 53 %. Както е известно, една от основните причини за приповдигнатото национално самочувствие на българите е, че сме наследници на древна култура, която е нашият уникален принос в културната карта на Европа. В същото време немалък процент от

българите не се чувстват достатъчно силно свързани с културата и нейните ценности, което е неблагоприятна тенденция в контекста на членството ни в ЕС.

Следващият въпрос предоставя обяснение за различната персонална значимост на културата в отделните страни. Той идентифицира бариерите за достъп до култура. Според **45 % от българите** основната бариера е икономическа, т.е. досегът с културата е скъпо перо в семейния бюджет. **Други 29 % от българските граждани** поставят акцент върху ограничения избор или ниското качество на културни събития или културни продукти. Подобно единомислие относно високата цена на културата са показали унгарците и словаците, а относно втората бариера – словаците и чехите. Тук трябва да се посочи твърде обнадеждаващият факт, че българите са ограничени в достъпа си до култура от икономически обстоятелства, а не поради незаинтересуваност, какъвто е случаят с 48 % от австрийците и 47 % от белгийците и словенците. Заслужава коментар и критичната преценка на българите за културни продукти със съмнително качество, което е неизбежна тенденция в масовизацията на културата, но е твърде далеч от формирането на естетически ценности.

Друг аспект във възприятието на т.нар. “висока култура” от страна на българите представя въпросът за персоналното участие в артистични дейности (декориране, градинарство, фотография, пеене, танцуване и др.). Тук **българите** и португалците за заявили най-високия процент на неангажираност с такива занимания, съответно **79 %** и **73 %**. За сравнение само **7 %** от шведите и **13 %** от естонците докладват, че не се занимават с такива дейности. В резултат от приведените количествени данни едва ли можем да направим извода, че българите не са артистичен народ. Обяснението по-скоро е в периода на преход в ценностите, който се извършва в нашата страна вече повече от 20 години. Мнозина си спомнят времето преди 1989г., когато изявиите в самодейни състави (танцови, хорови и др.) бяха част от ежедневието на българина. Днес, от една страна, финансирането на самодейното изкуство е крайно недостатъчно, а от друга – младите хора предпочитат Интернет-общуването в социални мрежи пред колективните занимания с изкуство.

Следващата проблемна област, която е в обсега на вниманието на изследването от 2007г., е за причините и движещите сили на интеркултурните контакти в Европа. Емпиричните данни показват, че според европейските граждани доминиращите мотиви за осъществяване на такива контакти са:

- интерес към чуждестранната кухня – 45 % за ЕС, 84 % - Люксембург, 83 % - Швеция, 75 % - Дания
- интерес към пътувания в чужбина – 27 % за ЕС, 65 % - Нидерландия, 63 % - Люксембург, 56 % - Дания
- наличие на приятели от други европейски страни – 27 % за ЕС, 69 % - Люксембург, 59 % - Швеция, 43 % - Дания
- наличие на семейство и роднини в други европейски страни – 22 % за ЕС, 59 % - Кипър, 57 % - Люксембург, 41 % - Ирландия
- **ниито едно от изброените** – 27 % за ЕС, 51 % - Италия, **47 % - България**, 43 % - Унгария

Докато от приведените по-горе данни можем безпроблемно да открием страните с най-интензивни интеркултурни контакти по различни поводи (Люксембург, Швеция, Дания, Нидерландия), е трудно да правим предположения относно реакцията на българските респонденти. Най-вероятната причина за липсата на идентифицирана причина за кроскултурни контакти от страна на българите е все още краткият период на членство на страната ни в ЕС и наличието на редица ограничения пред мобилността на българските граждани: ограничен достъп до пазара на труда в редица страни, необходимост от изпълнение на критерии за достъп до Шенгенското пространство и др. От друга страна, твърде тревожен е

фактът, че въпреки благоприятните възможности за студентска мобилност по програма Еразъм, в българските университети тези възможности не се оползотворяват изцяло поради това, че немалка част от кандидатите не могат да покрият критериите за владеене на чужд език, най-често английски. Следователно езиковата бариера е сериозно препятствие пред интензифицирането на интеркултурните контакти на българите. Този извод става още по-тревожен на фона на отговорите по следващия въпрос за заинтересуваността на респондентите от изучаване на чужд език. По този показател България е в дъното на класацията с 35 % на заявिलите такъв интерес. За сравнение картината в някои други европейски страни е следната: Швеция – 86 % заинтересувани от изучаването на чужд език, Дания – 77 %, Латвия – 76 %, Нидерландия и Кипър – 73 %. При румънците този интерес е 50 %. Следователно слабият интерес към овладяването на чужди езици при българите кореспондира пряко с незаинтересуваност от интеркултурни контакти, което е твърде неблагоприятна тенденция в контекста на европейския мултикултурализъм и съответно мултилингвизъм.

Върху емпиричните данни, цитирани по-горе, могат да хвърлят известна светлина резултатите от участието на България в “Европейско изследване на ценностите-четвърта вълна”, проведено в периода 21.04. – 15.06. 2008г. То също е национално-представително и е организирано в рамките на мащабен проект, който се осъществява на всеки 9 години с цел да се проучат доминиращите ценности в европейските общества и извършващите се трансформации в тях. (http://bsa-bg.org/documents/evs_2008_press_release.pdf)

Тук на въпроса “Какво ще кажете за това хора от по-малко развити страни да пристигат тук на работа” най-голям процент на съгласие от страна на българите е демонстриран при твърдението “да се постави строг лимит на броя на чужденците, които могат да пристигат”. Така са отговорили 44,6 % от нашите сънародници при 44,7 % в аналогичното изследване от 1999 година. Следователно нетолерантността към чужденците запазва своите високи стойности и при двете вълни на изследването. Ако свържем цитирания по-горе недостатъчен интерес към изучаването на чужди езици, респективно към интеркултурни контакти от страна на българите, със силно проявената нетърпимост към чужденците в собствената страна, можем да направим извода за известна затвореност и капсулираност на българското общество, фокусираност върху собственото обкръжение и трудно приемане на различието. Това означава, че в България все още доминира колективистичната ценностна ориентация (Hofstede, 1991; Trompenaars, 1995) или т.нар. вътрешногрупов колективизъм (in-group collectivism), който се идентифицира чрез данните от проекта GLOBE (House, R. et al. Cultural Influences on Leadership and Organizations: Project GLOBE - <http://www.thunderbird.edu/wwwfiles/sites/globe/pdf/process.pdf>) и при който е налице демонстриране на доверие и лоялност главно към представителите на най-близкото обкръжение на индивидите. Известен оптимизъм в това отношение, обаче, се налага поради факта, че на въпроса “Кои от посочените групи чужденци не желаете да ви бъдат съседи” сравнително малък процент от българите са показали нетърпимост. Сред идентифицираните от тях групи чужденци, на които не биха се доверили като съседи, са:

- хора от друга раса – 20,9 % (2008) срещу 28,1 % (1999)
- имигранти/чуждестранни работници – 17,8 % (2008) срещу 24,6 % (1999).

Тук може да се направи коментарът, че съседът в колективистичните представи на българина се приема по-лесно от неидентифицирания “друг”. Той е опознат, не създава безпокойство и несигурност при контактите и често се превръща в част от най-близкото обкръжение. Именно затова е толкова голяма разликата в отношението към чужденеца, когато е анонимен, част от една непозната и заплашваща сигурността общност, и чужденеца-съсед.

Горната теза за вътрешногрупова капсулираност на българите се подкрепя от друг резултат от същото изследване от 2008 г., който дава основание да се направи изводът, че основен приоритет в ценностите на българина продължава да бъде семейството. Неговата важност се споделя от 85,9 % от българите. В съответствие с фокусираността върху отстояване границите на семейството и съхраняването на неговата цялост от страна на нашите сънародници е и намаляващата приоритетност на независимостта като ценност в представите на българите, която се наблюдава при изследванията от 2008 и 1999 година, т.е. за нашите сънародници е по-важна опората на най-близкото обкръжение и обръщането към него в определени ситуации, отколкото вземането на самостоятелни решения за индивидуалното развитие.

Интерес в изследването от 2008г. представлява своеобразната йерархия от ценности, която се идентифицира в резултат от отговорите на българските респонденти на въпроса: “Кои от качествата, които децата трябва да бъдат поощрявани да усвояват в семейството, смятате за особено важни”. Те отдават своите предпочитания на следните качества:

- трудолюбие – 86,4 % - слабо нарастване на процента на съгласие в сравнение с 1999 г.;
- чувство за отговорност – 75,1 (1999), 79,6 (2008);
- добри обноски – 69,9 % - слабо увеличен % в сравнение с 1999 г.;
- решителност, постоянство упоритост – 55,6 % (1999), 63,6 % (2008);
- толерантност и уважение към другите – 58,9% (1999), 63,6 % (2008);
- спестовност – 40,1 % - слабо увеличение в сравнение с 1999 г.;
- други качества с по-нисък процент - алтруизъм, въображение, религиозна вяра, послушание.

Тук се натъкваме на едно относително постоянство в отстояването на традиционните ценности на българина като трудолюбие, упоритост, спестовност, но в същото време е направена заявка и за възприемането на по-универсални европейски ценности като чувство за отговорност и респект към другостта.

Посочените по-горе резултати можем да анализираме на база данните от европейското изследване на ценностите, проведено през 2007г. На респондентите е предоставен списък от 9 ценности със задачата да изберат 3 от тях, които биха желали да съхранят и утвърдят в обществото. Сред посочените от европейските граждани ценности са:

- мир – предпочетен от 61 % от респондентите от 27-те европейски страни;
- респект към природата и околната среда – 50 %. Тази ценност има висок приоритет в Люксембург – 78 %, Швеция – 76 % и Финландия – 74 %;
- социално равенство и солидарност – 37 % от европейските граждани;
- свобода на мнението – 37 %. Тази ценност има приоритет в Обединеното кралство – 55 % и Нидерландия – 52 %;
- толерантност и отвореност към другите – 37 %. Най-висок процент на предпочелите тази ценност има в Нидерландия – 60 %, а най-нисък в Гърция – 11 %;
- респект към историята и нейните уроци – 17 %; прогрес и иновации – 14 %; културно разнообразие – 12 %; предприемачество – 10 %.

Като специфично европейски от респондентите са характеризирани следните ценности: мир, респект към природата и околната среда, социално равенство и солидарност, толерантност и отвореност към другите, свобода на мнението. Ценности, които са квалифицирани като по-универсални, са: предприемачество, прогрес и иновации, културно разнообразие.

Като се изключат първите две европейски ценности на върха на класацията, които явно са приоритетни и за българските граждани, съвпадение в количествените

данни между двете изследвания се откриват по отношение на ценностите социално равенство и солидарност и толерантност и отвореност към другите.

По отношение на последната по-горе беше направен коментарът, че българите проявяват по-голяма толерантност към представителите на своето най-близко обкръжение и се отнасят с недоверие и подозрителност към чужденците. От данните се вижда, че тази ценност не е сред приоритетните три и за представителите на някои други страни-членки на ЕС, като най-ниски нива на толерантността са демонстрирани от гърците. Тук веднага може да се потърси връзката с проявата на ксенофобски и националистически настроения в Европа, станали повод за критики и дори за санкции към отделни държави от страна на Европейската комисия.

По отношение на ценността "социално равенство и солидарност" изследването от 2008 г. представя резултата, че само за 35,5 % от българите равенството е по-важно от индивидуалната свобода. В резултатите по-горе виждаме почти аналогичен процент за приоритетността на равенството и солидарността като ценности за европейските граждани. Ако за преобладаващо индивидуалистична Европа това не ни учудва, данните за българите са изненадващи в светлината на коментирания по-горе колективистична ориентация. Коментарът, който може да бъде направен тук е, че според изследователите от проекта GLOBE са налице два типа колективизъм: институционален и вътрешногрупов. Българите остават верни на втория тип по отношение на семейството и най-близкото обкръжение, но явно са преодолели институционалния колективизъм от времето на централно планираната икономика, който осигуряваше равни блага (безплатно образование и здравеопазване), но в същото време не насърчаваше индивидуалната инициатива и постижения.

В обобщение на казаното дотук за мястото на България в цитираните две европейски изследвания на ценностите, могат да се направят следните изводи:

- Културата е сред висшите ценности с голяма персонална значимост за българите, но достъпът им до културни продукти е ограничен по икономически причини или поради незадоволително качество на тези продукти;

- Една от причините за възпрепятстване на интеркултурните контакти на българите са езиковите бариери. В това отношение се откроява неблагоприятният факт на слаб интерес от страна на българите към изучаването на чужди езици.

- Наблюдава се известна затвореност и капсулираност на българите в рамките на семейството и най-близкото обкръжение (вътрешногрупов колективизъм). На това се дължи относително високата степен на нетолерантност към чужденците и въобще към анонимните "други".

- Българите все повече отдават предпочитание на свободата за индивидуално развитие като ценност и се отказват от институционалния колективизъм. Този показател в най-голяма степен демонстрира извършващия се преход в ценностната им ориентация и влиянието на европейската и глобалната култура върху българската национална култура.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Hofstede, G. Cultures and Organisations. Software of the Mind. McGraw-Hill Book Company, 1991.

[2] House, R. et al. Cultural Influences on Leadership and Organizations: Project GLOBE - <http://www.thunderbird.edu/wwwfiles/sites/globe/pdf/process.pdf>

[3] Trompenaars, F. Riding the Waves of Culture. Understanding Cultural Diversity in Business. Nicholas Brealey Publ., 1995.

[4] http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/culture/barometer_en.pdf

[5] http://bsa-bg.org/documents/evs_2008_press_release.pdf

За контакти:

Доц. д-р Юлиана Попова, Катедра "Европеистика", Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 082-888 708, e-mail: jppopova@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.